

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศวิทยาป่าชายเลน: กรณีศึกษาหมอฟันบ้านในจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดกระบี่

พิรพงษ์ พึ่งแยม และ สายสนิท พงศ์สุวรรณ*

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต 83000

*อีเมลผู้ประพันธ์บทความ: saisanit.p@pkru.ac.th

บทคัดย่อ

ภูมิปัญญานิเวศดั้งเดิม (TEK) เป็นรากฐานสำคัญของความเข้าใจ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในหลายวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่มีระบบนิเวศเฉพาะ เช่น ป่าชายเลน การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์องค์ความรู้จากหมอฟันบ้านเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในชุมชนป่าชายเลนในจังหวัดภูเก็ต และกระบี่ จำนวน 3 คน พบว่าหมอฟันบ้านมีอายุ 60 - 72 ปี นับถือศาสนาอิสลาม และพุทธ ประกอบอาชีพประมงและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคทั่วไป เช่น ไข้ แผลเปื่อย ริดสีดวง และโรคตามความเชื่อท้องถิ่น เช่น คุณไสย และมนต์ดำ โดยได้รับการรับรองเป็นหมอฟันบ้าน 1 คน เป็นหมอจากกลุ่มชาติพันธุ์มอแกนที่ไม่ได้ขอใบรับรอง 1 คน และอีก 1 คน เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านสมุนไพรแต่ไม่ได้รับการรักษาโรคจากการศึกษาพบการใช้สมุนไพรทั้งหมด 39 ชนิด แบ่งเป็นพืชวัตถุ 31 ชนิด และสัตว์วัตถุ 8 ชนิด ซึ่งใช้ใน 26 กลุ่มโรค/อาการ สมุนไพรบางชนิดใช้ได้หลายกลุ่ม กลุ่มโรค แลอาการ ซึ่งมีการใช้เป็นยาสมุนไพรมากที่สุดคือ การบำรุงกำลัง/บำรุงน้ำดี (20.51%) รองลงมาคือ กลุ่มระบบไหลเวียนโลหิต (บำรุงเลือดลม บำรุงหัวใจ) กลุ่มโรคติดเชื้อราที่ผิวหนัง และกลุ่มแก้พิษ (แมลงกัดต่อย ปลาตำ) (กลุ่มละ 17.94%) และ กลุ่มที่ใช้รักษาบาดแผล/ห้ามเลือด (15.38%) ตามลำดับ ผลการศึกษานี้สามารถใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพัฒนาระบบสุขภาพทางเลือกในพื้นที่ชายฝั่งจังหวัดภูเก็ตและกระบี่

คำสำคัญ: ภูมิปัญญานิเวศดั้งเดิม; หมอฟันบ้าน; สมุนไพร; ป่าชายเลน; จังหวัดภูเก็ตและจังหวัดกระบี่

Mangrove Traditional Ecological Knowledge: A Case Study of Traditional Healers in Phuket and Krabi Provinces

Peerapong Puengyam and Saisanit Phongsuwan*

Faculty of Science and Technology, Phuket Rajabhat University, Mueang, Phuket 83000, Thailand

Corresponding author's e-mail: saisanit.p@pkru.ac.th

Abstract

Traditional Ecological Knowledge (TEK) serves as a crucial foundation for understanding and sustainably utilizing natural resources across various cultures, especially in unique ecosystems like mangrove forests. This study aimed to collect and analyze information on the traditional use of mangrove medicinal resources from three traditional healers in Phuket and Krabi Provinces. The traditional healers interviewed were aged 60–72 years, practiced Islam or Buddhism and were engaged in fisheries and related occupations. They specialized in treating common illnesses such as fever, ulcers, and hemorrhoids, as well as culturally rooted ailments like black magic and spiritual afflictions. One was officially certified as a traditional healer, one was from the Moklen ethnic group without certification, and one was a local herbal expert who did not provide medical treatment. A total of 39 types of medicinal resources were identified, comprising 31 plant-based and 8 animal-based substances, which were used for 26 disease/symptom groups. Some medicinal resources were used to treat multiple conditions. The top three most frequently used groups of medicinal resources were tonic/bile nourishment (20.51%), followed by circulatory system disorders (blood and vital energy tonic, heart tonic), skin fungal infections, and detoxification (insect bites, fish stings) (17.94% each), and wound healing/hemostasis (15.38%), respectively. The results of this study can be used as a database for preserving local wisdom and developing alternative health systems in the coastal areas of Phuket and Krabi provinces.

Keywords: Traditional Ecological Knowledge (TEK); Traditional healers; Herbal Medicine; Mangrove; Phuket and Krabi Provinces

บทนำ

ภูมิปัญญาในเวสต์ดั้งเดิม (Traditional Ecological Knowledge - TEK) เป็นองค์ความรู้ที่ถูกสั่งสม และพัฒนาขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระยะยาวระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งครอบคลุมถึงความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน และการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม (Berkes, 1999) องค์ความรู้ดังกล่าวถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นผ่านการสังเกต การทดลองปฏิบัติ และการเล่าขาน สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับบริบททางสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม (Gadgil et al., 1993)

ป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศที่มีความเฉพาะตัวสูง โดดเด่นด้วยสภาพแวดล้อมที่ท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำขึ้นน้ำลง ความเค็มที่ผันผวน และดินเลนที่ขาดออกซิเจน (Alongi, 2002) แต่อย่างไรก็ตามป่าชายเลนเป็นแหล่งรวมของความหลากหลายทางชีวภาพอันอุดมสมบูรณ์ พืชและสัตว์น้ำสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาวะดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ความพิเศษของระบบนิเวศนี้ทำให้เกิดภูมิปัญญาในเวสต์ดั้งเดิมที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากระบบนิเวศอื่น ๆ โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพืชและสัตว์ที่ทนทานต่อสภาพน้ำเค็ม และน้ำกร่อย เช่น การใช้พืชบางชนิดเพื่อบำบัดโรคผิวหนังหรืออาการที่เกี่ยวข้องกับน้ำเกลือ รวมถึงการใช้สัตว์น้ำบางชนิดที่มีสรรพคุณทางยาเฉพาะถิ่น การเข้าใจภูมิปัญญาในเวสต์ดั้งเดิมในป่าชายเลนจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืนในพื้นที่ชายฝั่ง (Andrew et al., 2021)

ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านเป็นองค์ความรู้ที่มีรากฐานจากกระบวนการสั่งสมประสบการณ์ของชุมชนท้องถิ่นผ่านการสังเกต ทดลอง และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การใช้พืชสมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพ บำบัดโรค และการส่งเสริมสุขภาพเป็นการพึ่งพาทรัพยากรท้องถิ่น และมีศักยภาพในการพัฒนาไปสู่ระบบสุขภาพทางเลือกที่ยั่งยืนในระดับชาติ (สุภาภรณ์ อนุชิต, 2560) องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2014) ได้สนับสนุนให้แต่ละประเทศส่งเสริมการใช้การแพทย์พื้นบ้านควบคู่กับการแพทย์แผนปัจจุบัน โดยเฉพาะการส่งเสริมสุขภาพ และการป้องกันโรค ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของการพัฒนาสมุนไพร และผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ว่า “ประเทศไทยเป็นผู้นำในภูมิภาคด้านผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อสุขภาพ ที่ได้มาตรฐาน และมีการเติบโตอย่างยั่งยืน” (คณะกรรมการนโยบายสมุนไพรแห่งชาติ, 2566) สอดคล้องกับนโยบายด้านสาธารณสุขของประเทศไทยที่มุ่งผลักดันให้สมุนไพร และภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยมีบทบาทในระบบบริการสุขภาพ ตลอดจนส่งเสริมการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงด้านยาของประเทศ (กระทรวงสาธารณสุข, 2562)

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันสมุนไพรในธรรมชาติกลับเผชิญกับภาวะเสี่ยงต่อการสูญหาย จำนวนสมุนไพรในป่าธรรมชาติลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นแหล่งกำเนิดของสมุนไพร (สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย, 2556) จากการศึกษาของกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก (2553) พบว่าหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และมีแนวโน้มที่องค์ความรู้จะไม่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เนื่องจากการขาดกลไกการสืบทอดที่เป็นระบบ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางขององค์ความรู้ท้องถิ่นที่ไม่ได้รับการจัดระบบ รวบรวม หรือผลักดันให้เกิดการยอมรับอย่างเป็นทางการ (ณัฐวุฒิ อ่อนน้อม, 2561) พื้นที่ป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศสำคัญที่เอื้อต่อความหลากหลายทางชีวภาพ และเป็นแหล่งทรัพยากรสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ภูมิปัญญาดังกล่าวควรได้รับการอนุรักษ์ พื้นฟู และส่งเสริมให้คงอยู่ต่อไป (วิรัตน์ สงวนวงศ์, 2564)

ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านในชุมชนป่าชายเลน จังหวัดภูเก็ตและกระบี่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพร และการดูแลสุขภาพพื้นบ้าน จัดทำฐานข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากร และการสืบทอดภูมิปัญญา สู่การประยุกต์ใช้ในระบบสุขภาพชุมชน การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรโดยอาศัยวิธีทางวิทยาศาสตร์ และการส่งเสริมกลไกรับรองวิชาชีพหมอพื้นบ้าน ซึ่งจะนำไปสู่การยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ได้รับการยอมรับในระดับนโยบายอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์องค์ความรู้จากหมอพื้นบ้านเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในชุมชนป่าชายเลนในจังหวัดภูเก็ตและกระบี่

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษา

พื้นที่ชุมชนชายฝั่งที่มีป่าชายเลนในจังหวัดภูเก็ต และจังหวัดกระบี่ จำนวนทั้งสิ้น 25 แห่ง แบ่งเป็น อำเภอเมืองภูเก็ต จำนวน 12 ชุมชน อำเภอลาแม จำนวน 11 ชุมชน อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ 1 ชุมชน

2. ขอบเขตด้านประชากรที่ศึกษา

หมอพื้นบ้านในพื้นที่ป่าชายเลนในจังหวัดภูเก็ต และจังหวัดกระบี่ที่มีประสบการณ์ในการใช้สมุนไพรรักษาโรค 10 ปี ขึ้นไป ซึ่งได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่ โดยมีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง คือ 1) หมอพื้นบ้านที่ได้รับการรับรองจากกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข 2) หมอพื้นบ้านประจำชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์มอแกน และ 3) ปราชญ์ชาวบ้านซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านสมุนไพร

3. ขอบเขตด้านเนื้อหาที่ศึกษา

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของหมอพื้นบ้าน

ส่วนที่ 2 สถานภาพและบทบาทการเป็นหมอพื้นบ้าน

ส่วนที่ 3 โรคหรืออาการเจ็บป่วยที่หมอพื้นบ้านให้การรักษา/การนำสมุนไพรไปใช้

ส่วนที่ 4 วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการรักษาโรค/การนำสมุนไพรไปใช้

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Study)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากร ได้แก่ หมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรจากป่าชายเลนในจังหวัดภูเก็ตและกระบี่ โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 คน ตามเกณฑ์ที่กำหนด

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือหลัก โดยดัดแปลงจากแนวทางของ ทิพพา ลุนเผ่ (2562) และ จันทร์จิรา เจริญชัย และคณะ (2556)

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ นำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์แผนไทย 3 คน ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา และประเมิน ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC: Index of Item-Objective Congruence) เพื่อความเหมาะสม และความถูกต้องของเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การบันทึกเสียง และภาพ รวมทั้งหมด 6 ครั้ง เก็บตัวอย่างพืช และสัตว์ที่ใช้เป็นสมุนไพรมาจำแนกชนิดในห้องปฏิบัติการ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต จากนั้นนำข้อมูลกลับไปตรวจสอบกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยดำเนินการในช่วงเดือนเมษายน 2566 - ตุลาคม 2567

การวิเคราะห์ข้อมูล จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่และร้อยละ และใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ

สถิติที่ใช้ในการวิจัย สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ และร้อยละ

ผลและอภิปรายผล

1. ข้อมูลส่วนบุคคลของหมอพื้นบ้าน

พบว่าหมอพื้นบ้านตามเกณฑ์ จำนวน 3 คน มีช่วงอายุ 60 - 72 ปี โดยหมอพื้นบ้านได้อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต และจังหวัดกระบี่ นับถือศาสนาอิสลามและพุทธ อาชีพส่วนใหญ่คือทำประมง และธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับประมงชายฝั่ง มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรค/อาการทั่วไป โรคไข้ แผลเปื่อย และริดสีดวง รวมไปถึงโรคตามความเชื่อของชาวบ้าน เช่น คุณไสย มนต์ดำ และโดนของ โดยเป็นหมอที่ได้รับการรับรองเป็นหมอพื้นบ้าน ตามระเบียบกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก 1 คน เป็นหมอพื้นบ้านประจำชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์มอแกนที่ไม่ได้ขอใบรับรอง 1 คน และเป็นปราชญ์ชาวบ้านซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านสมุนไพร แต่ไม่ได้รับการรักษาโรค 1 คน

2. สถานภาพ และบทบาทการเป็นหมอพื้นบ้าน

สถานภาพ และบทบาทการเป็นหมอพื้นบ้านในจำนวน 3 คน ได้รับการรับรองจากกระทรวงสาธารณสุขในการขึ้นทะเบียนหมอพื้นบ้านจำนวน 1 คน ซึ่งเหตุจูงใจในการเป็นหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นเพราะมีคนในครอบครัวเป็นหมอพื้นบ้าน และนอกจากนี้ยังมีความสนใจองค์ความรู้ด้านสมุนไพร เป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านสมุนไพร โดยแหล่งที่มาขององค์ความรู้/วิชา ของนายยาริต รักจิต และนายหลัก กินหลา มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ในส่วนของนายเสบ เกิดทรัพย์ ได้ศึกษาด้วยตนเอง และได้รับการอบรมจากหน่วยงานของรัฐ (เทศบาลตำบลเชิงทะเล) ซึ่งนายยาริต รักจิต ได้มีการจดบันทึกตำราไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับน้องสาวที่มีความสนใจในการรักษาโดยใช้พืชสมุนไพร ขณะที่ลูกหลานไม่มีใครสนใจที่จะสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องการรักษาด้วยสมุนไพร แต่ได้ถ่ายทอดความรู้ทั่วไปโดยการเป็นวิทยากรให้ความรู้ด้านการใช้สมุนไพรกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุ สถานบำบัดยาเสพติด และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ส่วนหมอหลัก กินหลา ไม่มีการจดบันทึกความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ใช้การบอกต่อในครอบครัว ซึ่งได้ถ่ายทอดให้น้องชายและลูกสาว และหมอเสบ เกิดทรัพย์ ไม่มีการจดบันทึกความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแต่อยู่ในความทรงจำของตนเอง และยังไม่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อให้ผู้อื่น

3. องค์ความรู้การวินิจฉัยอาการ/หาสาเหตุของโรค

จากการศึกษาพบว่านายยาริต รักจิต และนายเสบ เกิดทรัพย์ มีการวินิจฉัยอาการ/หาสาเหตุของโรคโดยการซักประวัติ และตรวจร่างกายตามอาการ ขณะที่นายหลัก กินหลา ใช้วิธีการเข้าฝันหรือการประทับทรง สำหรับวิธีการรักษาส่วนใหญ่จะใช้สมุนไพร และมีการการทำพิธีต่าง ๆ ในการรักษา เช่น มนต์คาถา ดุอาร์ และอันเชิญบรรพบุรุษ เป็นต้น ด้านการเก็บค่าตอบแทนหรือค่ารักษาพบว่าส่วนใหญ่ไม่กำหนดค่ารักษาขึ้นอยู่กับผู้ที่มารักษาจะเป็นคนให้เป็นค่าบูชาครู นอกจากนี้ยังมีข้อห้าม/สิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติของผู้มารับการรักษา ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันทั้งหมดทั้ง 3 คน ได้แก่ ห้ามรับประทานอาหารแสลง เช่น ปลาไม่มีเกล็ด และของหมักดอง เป็นต้น

4. การใช้สมุนไพรจำแนกตามกลุ่มอาการ

การจำแนกสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านนำไปใช้รักษาตามกลุ่มโรค/อาการ สามารถแบ่งได้เป็น 26 กลุ่ม โดยสมุนไพรบางชนิดอาจรักษาได้หลายกลุ่มโรค/อาการ ซึ่งกลุ่มที่พบว่ากลุ่มโรค/อาการที่มีสมุนไพรใช้มากที่สุดคือ ยาบารุงกำลัง/บารุงน้ำดี (20.51%) รองลงมาคือ กลุ่มระบบไหลเวียนโลหิต (บำรุงเลือดลม บารุงหัวใจ) กลุ่มโรคติดเชื้อราที่ผิวหนัง และกลุ่มแก้พิษ (แมลงกัดต่อย ปลาตำ) (กลุ่มละ 17.94%) และ กลุ่มที่ใช้รักษาบาดแผล/ห้ามเลือด (15.38%) ตามลำดับ (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 การจำแนกสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านนำไปใช้รักษาตามกลุ่มโรค/อาการ

กลุ่มอาการ	ชนิดของสมุนไพร	ร้อยละ
1. โรคระบบทางเดินอาหาร (กระเพาะอาหารอักเสบ ท้องอืด ท้องเฟ้อ)	โง้งกางใบใหญ่ โง้งกางใบเล็ก เบญจมาศน้ำเค็ม โปรงแดง กำแพงเจ็ดชั้น	12.82
2. โรคทางระบบไหลเวียนโลหิต (บำรุงเลือด ลม บำรุงหัวใจ)	โปรงแดง จาก เหงือกปลาหมอ กาหยิทะเล เถาว์ล้วยเปรียง กำแพงเจ็ดชั้น ขอบดั่ง	17.94
3. โรคสตรี (ขับเลือดระดู/ ไข่ที่บระดู)	โปรงแดง ตาตุ่มทะเล เถาว์ล้วยเปรียง เหงือกปลาหมอ	10.25
4. โรคเชื้อราที่ผิวหนัง (กลากเกลื้อน)	โง้งกางใบใหญ่ โง้งกางใบเล็ก ตะบูนขาว ตาตุ่มทะเล แสมขาว แสมดำ แสมทะเล	17.94
5. โรคเบาหวาน/ไขมันในเลือดสูง/ความดันโลหิตสูง	เหงือกปลาหมอ กำแพงเจ็ดชั้น ขอบดั่ง เล็บมือนาง ปลิงทะเล	12.82
6. โรคระบบทางเดินหายใจ (ริดสีดวงจมูก/หอบ)	จาก ขลุ่ หอยกัน แม่หอบ ปูดำ	12.82
7. รักษาบาดแผล/ห้ามเลือด	โง้งกางใบใหญ่ โง้งกางใบเล็ก โปรงแดง จาก อักคีทวาร เบญจมาศน้ำเค็ม	15.38
8. บำรุงกำลัง/บำรุงน้ำดี	โง้งกางใบใหญ่ โง้งกางใบเล็ก โปรงแดง ประทุม กำแพงเจ็ดชั้น ขอบดั่ง เปรียงขน หอยติบ	20.51
9. ริดสีดวงทวาร	ขลุ่ กาหยิทะเล	5.12
10. แก้ไข้	โปรงแดง	2.56
11. แก้ปวดเมื่อย	เถาว์ล้วยเปรียง กำแพงเจ็ดชั้น ขอบดั่ง	7.69
12. แก้พิษ (แมลงสัตว์กัดต่อย ปลาตำ)	แสมขาว แสมดำ แสมทะเล มะนาวเหลียม กาหยิทะเล ผักบั้งทะเล ผักหวานทะเล	17.94
13. ไล่แมลง/ไล่ยุง	แสมขาว แสมดำ แสมทะเล เถาว์ล้วยเปรียง	10.25
14. แก้ปวดศีรษะ/ไมเกรน	เถาว์ล้วยเปรียง	2.56
15. นิ่ว/ขับปัสสาวะ/บำรุงไต	โปรงแดง หวายลิง	5.12
16. สะเก็ดเงิน	ปลิงทะเล	2.56
17. แก้เหน็บชา	เถาว์ล้วยเปรียง เปรียงขน ปลิงทะเล กำแพงเจ็ดชั้น ขอบดั่ง	12.82
18. ยาระบาย/ช่วยขับถ่าย	ตาตุ่มทะเล เถาว์ล้วยเปรียง กำแพงเจ็ดชั้น	7.69
19. แก้ไอ ขับเสมหะ แก้วระคายคอ	ถั่วขาว ตาตุ่มทะเล	5.12
20. ใช้ในสตรีหลังคลอด ให้มดลูกเข้าอู่บำรุงน้ำนม	เป้ง จาก เหงือกปลาหมอ เปรียงขน	10.25
21. แก้น้ำเหลืองเสีย	โปรงแดง เหงือกปลาหมอ	5.12

กลุ่มอาการ	ชนิดของสมุนไพร	ร้อยละ
22. ไข้	เหงือกปลาหมอ	2.56
23. ลดอาการอยากยา (ติดยาเสพติด)	จิกทะเล	2.56
24. แก้อาการปวด (บ่งชี้สายตา/ตามัว)	พุทราทะเล ผักหวานทะเล	5.12
25. นอนไม่หลับ	กำแพงเจ็ดชั้น ขอบด้ง	2.51
26. งูสวัด	ปรังทอง	2.56

5. องค์ความรู้การใช้สมุนไพรจากป้าชายเลน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกหมอพื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในพื้นที่ป่าชายเลน พบว่ามีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรทั้งหมด 39 ชนิด แบ่งเป็น จากพืชวัตถุ 31 ชนิด และสัตว์วัตถุ มีการใช้ 8 ชนิด โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 โกงกางใบใหญ่ (*Rhizophora mucronata* Lam.) และ โกงกางใบเล็ก (*R. apiculata* Blume)

นายยาริต รักจิต: นำใบที่นับจากส่วนยอดลำดับที่ 4 ลงมาจำนวน 7 - 9 ใบ (ประมาณ 1 บาท หรือประมาณ 15 กรัม) นำไปทำให้มีขนาดเล็กลงแล้วนำไปสับตีไฟ นำไปต้มในน้ำประมาณ 20 ส่วน (ประมาณ 300 - 350 มิลลิลิตร) ต้มให้เดือดจนเหลือน้ำครึ่งส่วน นำส่วนหัวเชื้อสมุนไพรที่ได้ไปกิน หรือผสมน้ำดื่มก็ได้ ส่วนเปลือกลำต้น 1 ส่วน นำไปต้มกับน้ำ 20 ส่วน นำไปใช้รักษาอาการเป็นแผลในกระเพาะอาหาร และใช้ทาสำหรับรักษาบาดแผลภายนอก ส่วนรากหรือหน่อโกงกางใช้บำรุงกำลังสำหรับผู้สูงอายุ โดยการนำส่วนปลายรากอ่อนมาหั่นแล้วตากแห้งหรือคั่วไฟแล้วนำไปต้มกับน้ำ 1 กำมือต้มกับน้ำ 20 ส่วนเป็นหัวเชื้อ นำหัวเชื้อไปผสมกับน้ำอุ่นดื่มให้หมดประมาณ 1 สัปดาห์

นายเสบ เกิดทรัพย์: นำส่วนเปลือกมาตำแล้วละลายน้ำ หลังจากนั้นตั้งไว้ให้ตกตะกอน นำส่วนใสไปดื่ม เช้า - เย็น ประมาณหนึ่งแก้ว อาจจะกินตอนออกบวชของการละศีลอดในศาสนาอิสลามก็ได้ แต่การดื่มไม่ได้จำเพาะเจาะจง จะดื่มตอนไหนเวลาใดก็ได้ สามารถดื่มเป็นน้ำชาสมุนไพรได้ นอกจากนี้ส่วนเปลือกยังสามารถรักษาโรคผิวหนังได้เช่นเดียวกับเปลือกตะบูน เปลือกแสม ไม้กลุ่มโกงกางหรือฟังกาสวนใหญ่สามารถนำไปใช้ในการรักษาบาดแผล สมานแผลหรือรักษาโรคกระเพาะอาหาร เนื่องจากมียางสีแดงสามารถเอามาทาได้หรือใช้ในการรักษาปลาที่มีบาดแผล ส่วนยอดอ่อน และใบโกงกางใบเล็กสามารถนำมาชุบแป้งทอด ส่วนดอกทำเป็นผักจิ้มน้ำพริกได้

5.2 พังกาหัวสุม (*Bruguiera gymnorhiza* (L.) Lam.)

นายเสบ เกิดทรัพย์: ส่วนผลนำไปต้มในน้ำเดือดประมาณ 3 ครั้ง แล้วนำไปทำขนมหรือเชื่อมเช่นเดียวกับผลถั่วดำ และถั่วขาว

5.3 โปรงแดง (*Ceriops tagal* (Perr.) C.B. Rob.) หรือ ไม้แหม (ภาษาถิ่นภูเก็ต กระบี่) ป่กอน ตังจ้าน (ภาษามอแกน)

นายยาริต รักจิต: นำส่วนแก่นไม้แสมทะเล 1 กำมือ (หนักประมาณ 10 บาท) ต้มกับน้ำ 20 ส่วน นำไปดื่มขับเลือดประจำเดือนในผู้หญิงหรือนำไปเข้าตำรับยา แก่นแสมทะเล หญ้าปราบ (โดไม่รู้ล้ม) กำแพงเจ็ดชั้น เหงือกปลาหมอ และมะตูม (หากไม่มีก็ใช้ส่วนรากของขลุ่แทน) ใช้อัตราส่วนเท่าๆ กัน สูตรนี้ใช้วิธีการต้มแบบเคี่ยว เมื่อนำส่วนน้ำที่ต้มแล้วมาดื่ม แล้วหากน้ำดื่มงวดลงสามารถเติมน้ำเพิ่มได้ และสามารถดื่มน้ำดื่มจนตราง (รสยาอ่อนลง)สรรพคุณของยาดำรับนี้ช่วยในการขับเลือด บำรุงกำลัง ขับปัสสาวะ แก้อาการปวด และบำรุงไต

นายหลัก กินหลา: เคี้ยวกินเหมือนหมากรักษาอาการทางเหงือกและฟัน แก้ไข้แก้ปวด หรือส่วนเปลือกแก้ร้อนใน แก้ปวดปวดหัว ตัดไม้แสมเป็นท่อนนำไปเผาไฟ ส่วนฟองที่ออกมาจากการเคี้ยวใช้ทาแก้หูด ยอดโปรงแดงเอามากินกับเพรียงขอนแก่น (บาด่าง) ได้เช่นเดียวกับยอดมะขาม

นายเสบ เกิดทรัพย์: เปลือกโปรงแดงช่วยสมานแผล ส่วนผลมีรสเค็มเล็กน้อยใช้กินแก้โรคกระเพาะอาหาร แก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อได้ เช่นเดียวกับตะบูนขาว การนำดอกแสม ดอกถั่วขาว และดอกตะบูน รวมกันใส่ขวดโหลปิดฝาจะมีกลิ่นหอมทำให้สดชื่น ผ่อนคลาย และโล่งจมูก

5.4 ตะบูนขาว (*Xylocarpus granatum* J. Koenig)

นายเสบ เกิดทรัพย์: ทั้งผลและเปลือกลำต้นใช้ในการรักษาโรคผิวหนัง

5.5 ตาตุ่มทะเล (*Excoecaria agallocha* L.) หรือ มุตตา

นายยาริต รักจิต: นำส่วนแก่นไม้ตาตุ่มทะเลที่หักโคนใช้ในการขับเลือด และขับเลือดเสีย แต่ห้ามไม่ให้คนท้องกินจะทำให้ตกเลือดได้ ยางตาตุ่มทะเลจากส่วนโคนใบ 3 หยด ใส่ในน้ำอุ่น 1 แก้ว ดื่มน้ำให้หมดใช้เป็นยาระบาย แต่ห้ามใช้สำหรับคนที่มีธาตุอ่อน (คนที่ท้องเสียได้ง่าย)

นายหลัก กินหลา: ตาตุ่มทะเล เรียกภาษามอแกนว่า มุตตา ยางเป็นพิษ รักษากลากเกลื้อน แต่ห้ามนำไปใส่แผลสด

นายเสบ เก็บทรัพย์: ส่วนยางเป็นพิษ ดอกแห้งนำมาบดใช้แก้ปวดฟัน ยางใช้ในการรักษาโรคผิวหนังแต่ห้ามใช้กับแผลสด ส่วนรากต้มน้ำอาบแก้โรคผิวหนัง แต่ห้ามรับประทานเพราะทำให้ท้องเสียเช่นเดียวกับยาง แก่นไม้จะมีกลิ่นหอมคล้ายไม้กฤษณาแต่ถ้าสูดดมเข้าไปมากเกินไปจะทำให้แสบจมูก ส่วนเนื้อไม้สามารถเอาไปผสมในตำรับยาชนิดอื่น เพื่อเป็นกระสายยาที่ช่วยในเรื่องของการขับถ่าย

5.6 ถั่วขาว (*Phaseolus vulgaris* L.)

นายยาริต รักจิต: ฝักสดนำไปต้มน้ำ 1 กำมือ หรือประมาณ 10 บาท น้ำ 20 ส่วน เทน้ำออกเก็บน้ำต้มครั้งที่ 1 แล้วเติมน้ำอีก 20 ส่วน ต้มให้เดือดแล้วเทน้ำที่ต้มรวมกับน้ำต้มครั้งที่ 1 นำไปต้มแก้อาหาร ระบายคอ ขับเสมหะถ้าจะรับประทานส่วนเนื้อต้องต้มน้ำอีก 2-3 ครั้ง

นายหลัก กินหลา: ฝักหรือผล นำมาต้มน้ำใช้รักษาบาดแผล และผื่นคัน แต่จะไม่ใช้ฝักสดในทางยาสมุนไพร

นายเสบ เก็บทรัพย์: ผลทั้งถั่วดำและถั่วขาวสามารถนำมาทำกินขนมได้ โดยนำไปต้มในน้ำเดือดประมาณ 3 ครั้ง จากนั้นนำไปทำขนม โดยการคลุกกับมะพร้าวขูดและน้ำตาลทราย หรือการเชื่อมน้ำตาลเช่นเดียวกับฝักพังกาหัวสุม

5.7 แสมขาว (*Avicennia alba* Blume) แสมดำ (*A. officinalis* L.) และ แสมทะเล (*A. marina* (Forsk.) Vierth) เรียก
รวมว่า ปิปี (ภาษาถิ่นใต้)

นายเสบ เกิดทรัพย์: ยางสดหรือยางที่แข็งตัวจากต้นปิปี นำมาลนไฟให้อ่อนตัว หรือยางสดนำไปแปะแก้พิษจากการถูกปลาตำได้ เช่น ปลาตุ๊กทะเล และปลาชั้ง เนื้อไม้ใช้เผาไฟไล่ยุงได้ดี

5.8 เป้ง (*Phoenix paludosa* Roxb.) หรือ เป้งทะเล

นายยาริต รักจิต: นำส่วนหัว (ยอดอ่อน) นำไปต้มน้ำหรือแกงกับเพรียงขอนแก่นที่พบอาศัยอยู่ในต้นโกงกางใบใหญ่ หรือผสมกับเครื่องสมุนไพรอื่น เช่น พริกไทย และปลีกล้วย เหมาะสำหรับคนที่คลอดบุตรใหม่ๆ ทำให้มดลูกเข้าอู่เร็ว และบำรุงน้ำนมระยะเวลากินประมาณหนึ่งเดือนหลังคลอดหรืออยู่ในระยะการอยู่ไฟหลังคลอด

นายเสบ เกิดทรัพย์: นำส่วนหัว (ยอดอ่อน) ไปแกงพริกกินเพื่อขับน้ำคาวปลา กระชับมดลูก บำรุงน้ำนมของผู้หญิง

5.9 จาก (*Nypa fruticans* Wurmb) หรือ ใบจะลา (ภาษามอแกน)

นายยาริต รักจิต: ส่วนขอบใบอ่อนที่เรียกว่านมจาก 1 ส่วน นำไปต้มกับน้ำ 20 ส่วน กินแก้ริดสีดวงทวาร ส่วนโพรงจากหรือกาบใบติดต้น นำมาหั่นบางๆ แล้วแช่น้ำหนึ่งคืน แก้วตาล และช่างในปากเด็กทารก ทาแก้ผดผื่นคันของเด็ก ยอดจาก นำไปต้มแก้ช่างน้ำนมในเด็กทารก ส่วนเจียะหรือส่วนที่ถูกลอกออกมาเป็นแผ่นบางๆ จากใบจาก นำไปต้มน้ำกินเพื่อขับรกของผู้หญิงหลังคลอด

นายหลัก กินหลา: ใช้รักษาโรคเลือด ห้ามเลือด แก้อาการตกเลือดในผู้หญิง ใช้สุบป้องกันริดสีดวงจมูก ใช้ได้ทั้งใบอ่อนและใบแก่

นายเสบ เกิดทรัพย์: น้ำตาลจากช่วยสมานแผลได้ดีกว่าน้ำผึ้ง แต่ข้อมูลการใช้ประโยชน์อย่างอื่นทางสมุนไพรของจากไม่ทราบ

5.10 เหงือกปลาหมอดอกม่วง (*Acanthus ilicifolius* L.) หรือ แก้มหมอ หมากสง (ภาษามอแกน)

นายยาริต รักจิต: นำส่วนทั้ง 5 (ลำต้น ใบ ราก ดอก และผล) เดมน้ำให้ท่วมสมุนไพรพอดี ต้มให้เดือดนำน้ำดื่มมาดื่มแก้ น้ำเหลืองเสีย และเหมาะสำหรับผู้หญิงหลังคลอด ช่วยบำรุงกำลัง บำรุงเลือด ส่วนผลแก้ให้กินจำนวนผลสดสดเท่ากับอายุ แก้อาการเป็นฝีภายใน และภายนอก ส่วนต้นเหงือกปลาหมอสามารถนำไปเป็นกระสายยาในตำรับยาสมุนไพรชนิดอื่นที่มีสรรพคุณเกี่ยวกับโรคเลือดได้เกือบทุกตำรับยา

นายหลัก กินหลา: นำยอดที่ตากแห้งแล้วไปจุ่มน้ำ (เหย้าะ) บดปั้นเป็นเม็ดรับประทาน ใช้ในการขับระดู รักษาโรคเลือดสำหรับผู้หญิงที่ตกเลือด ให้นำส่วนใบหรือยอดอ่อนไปแกงกับหอยก้นกินบำรุงเลือดแทนการอยู่ไฟ (ห้ามแกงกับหอยแครงเลือด) แก้ไข้ ผ่าตุ่มผะขี้ (ไข้ทับระดู อาการลงเลือด และปวดศีรษะ) สามารถรักษาอาการได้ดีเช่นเดียวกับการเคี้ยวพลู หรือนำใบพุ่มมาขยี้แล้วทา หรือนำปูนแดงมาขีด 3 ขีดที่ท้องของผู้ป่วยกรณีที่ไม่มีใบเหงือกปลาหมอ

นายเสบ เกิดทรัพย์: ต้นเหงือกปลาหมอนำมาใช้ในทางสมุนไพรจะต้องเป็นต้นเหงือกปลาที่มีน้ำจืดไหลผ่าน ใช้ได้ทั้งดอกสีขาวและดอกสีม่วง แต่ดอกสีม่วงสรรพคุณดีกว่าต้นดอกสีม่วง นำทุกส่วนของต้นเหงือกปลาหมอมารวมกันช่วยลดไขมัน แก้อาการคัน ใช้ในการลดความอ้วน แต่ต้องกินเป็นประจำ แก้อ่อนเพลีย แก้น้ำเหลืองเสีย นายเสบได้แนะนำคนในชุมชนให้กินน้ำต้มจากต้นเหงือกปลาหมอเพื่อรักษาโรคตับแข็ง โดยการดื่มร่วมกับการกินมะม่วง โยเกิร์ต และเกลือสีเทา

5.11 ขี้เกลือ (*Excoecaria agallocha* L.) หรือ อักคีทวารทะเล (สาบกา)

นายเสบ เกิดทรัพย์: ส่วนใบมาขยี้ใช้แปะห้ามเลือดได้

5.12 ขลุ่ (*Pluchea indica* (L.) Less.)

นายยาริต รักจิต: ส่วนรากนำมาต้มกินแก้ริดสีดวงลำไส้ และทวารหนัก ส่วนเปลือกลำต้นแก้อาการริดสีดวงจมูก โดยการนำไปสุบแบบยาสูบที่ประกอบด้วยเปลือกขลุ่ และไผ่คั่นที่อาศัยอยู่บนผิวลำต้นของต้นหมาก หรือรังทั้งแม่ไก่ (ถ้ามี) แต่รังทั้งแม่ไก่ต้องนำไปสะตุไฟ (สะบัดไฟ) ก่อน นำส่วนผสมสัดส่วนเท่าๆ กัน มวนแบบยาสูบด้วยใบกล้วยทองแล้วสูดควันจากการสูบ

นายเสบ เกิดทรัพย์: ขลุ่ (สาบแร้ง) ใช้ปรุงเป็นอาหารเอามาผัดน้ำมัน นำใบมาทำให้แห้งขยี้เป็นชาดื่มแก้การเบาหวาน ความดันโลหิตสูง แต่การดื่มในปริมาณมากทำให้น้ำตาลในเลือดลดลงอย่างรวดเร็วทำให้ความดันลดเกิดอาการวิงเวียนได้

5.13 จิกทะเล (*Barringtonia asiatica* (L.) Kurz)

นายยาริต รักจิต: ส่วนเปลือกต้มกินลดอาการอยากยาในคนที่ติดยาเสพติด โดยนำไปเข้าตำรับยา ประกอบด้วย เปลือกต้นจิกทะเล ต้นปลาไหลเผือก และบอระเพ็ด ตำรับยานี้ใช้เปลือกต้นจิกทะเลแทนสมุนไพรพะนางแดง เนื่องจากสมุนไพรพะนางแดงออกฤทธิ์แรงทำให้เกิดอาการอ่อนเพลียอย่างรุนแรง ตำรับยานี้ได้ถูกนำไปใช้ในสถานบำบัดผู้ที่ติดยาเสพติด

5.14 พุทราทะเล (*Ximenia americana* L.) หรือ บาดัน (ภาษามอแกน)

นายหลัก กินหลา: นำส่วนยอดมาต้มล้างหน้า วางให้อุ่นๆ แก้มัวทำให้ตาสว่าง ใช้อย่างต่อเนื่องระยะเวลา 2 - 3 วัน

5.15 มะนาวเหลี่ยม (*Merope angulata* (Willd.) Swingle) หรือ ต้นส้มทะเล ต้นปอน้าว (ภาษามอแกน)

นายหลัก กินหลา: ส่วนเปลือกลำต้นหนามากนำมาสับแล้วต้ม ใช้ทาแก้ปวดเมื่อย รักษาบาดแผล ส่วนยอดอ่อนมีสรรพคุณเช่นเดียวกับยอดต้นกาหยู่ทะเล นำไปรมควันแก้พิษปลากระเบน และรักษาริดสีดวงทวาร

5.16 กาหยู่ทะเล (*Derris indica* (Lamk.) Benn.) หรือ บ่กอนบ่อ้าย หรือบ่กอนบ่ไอซ์ (ภาษามอแกน)

นายยาริต รักจิต: มีฤทธิ์เบื่อเมา และฝาดสมาน นำไปหมักกับย่านสาวดำ และสาบเสือนำไปฉีดฟันไล่แมลง

นายหลัก กินหลา: ยอดกาหยู่ทะเล นำไปเผาไฟแล้วรมควันแก้อาการปวดจากพิษปลากระเบน (ปลาจ้องม้อง) หรือใช้ส่วนใบ ส่วนเปลือก รักษาอาการแก้ถูกพิษ แก่ริดสีดวงทวารเช่นเดียวกับใบและยอดสมสัย (ใบสาบเสือ) ใบมะขาม ยอดกาหยู่ทะเล กินแก้อาการหอบ ตาลขโมย และแก้ตกเลือด

นายเสบ เกิดทรัพย์: นำจากส่วนเปลือกนำมาใช้ในการทำให้เนื้อแมงกะพรุนแข็งตัว ยอดมีรสขื่นสามารถเอามากินได้ช่วยบำรุงน้ำดี บำรุงหัวใจ แต่ถ้ากินมากจนเกินไปอาจทำให้เกิดอาการวิงเวียนได้ (ภาษาไทยภาคใต้ เรียกว่าแหลงลม) เช่นเดียวกับต้นปรง (บอระ)

5.17 รักทะเล (*Scaevola taccada* (Gaertn.) Roxb)

นายหลัก กินหลา: เป็นพืชที่มีพืชทั้งยางและผล มีการใช้ผลสุกบีบน้ำใส่หยอดตา 1 - 2 หยด สำหรับคนเป็นต้อกระจกทำให้มองชัดขึ้น

5.18 กำแพงเจ็ดชั้น (*Salacia chinensis* L.) และ ขอบด้ง (*Salacia verrucosa* Wight)

นายยาริต รักจิต: นำส่วนลำต้นกำแพงเจ็ดชั้น 1 ส่วน กับน้ำ 20 ส่วน ต้มจนเหลือน้ำครึ่งหนึ่ง ต้มเหมือนน้ำชา มีสรรพคุณด้านการขับถ่ายเป็นยาระบายอ่อนๆ แก้เหน็บชา ปวดเมื่อย บำรุงเลือด ต้นกำแพงเจ็ดชั้นสามารถนำไปใช้เข้าตำรับยาได้หลายตำรับ เช่น นำไปผสมกับขิง ขะพลูทุกส่วน (ชะพลูทุกส่วนมีสรรพคุณในการบำรุงธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ) เถาวัลย์เปรียง และข่าเล็ก (ตำรับเดิมใช้เถาสะท้าน แต่ปัจจุบันสูญพันธุ์ไปจากพื้นที่จึงใช้ข่าเล็กแทน) ต้นกำแพงเจ็ดชั้นมีสรรพคุณคล้ายกับต้นขอบนางหรือขอบด้ง (กรณีใช้ต้นขอบด้งให้ใช้ส่วนทั้ง 5 มีสรรพคุณในการลดความดัน ลดน้ำตาลในกระแสเลือดหรือแก้โรคเบาหวาน) หากนำต้นกำแพงเจ็ดชั้นไปเข้าตำรับยาผสมกับน้ำผึ้งรวง ประกอบด้วย กำแพงเจ็ดชั้น ปลาไหลเผือก และม้ากระต๊อบโลง ในอัตราส่วนเท่ากันนำไปต้มให้เหลือน้ำครึ่งหนึ่ง แล้วผสมกับน้ำผึ้งรวง ตำรับนี้ต้องเอาไปต้มกับน้ำร้อนก่อนที่จะผสมกับน้ำผึ้งจะทำให้ได้สารสำคัญออกมา มากกว่าการนำไปแช่หรือหมักไว้ในน้ำผึ้งรวงเลย

5.19 ปลาไหลเผือก (*Eurycoma longifolia* Jack) หรือ ตงกัต์อาลี (มุสลิม) ขอบด้ง (*Salacia verrucosa* Wight)

นายยาริต รักจิต: ส่วนรากหรือรวมกับส่วนลำต้น (ส่วนลำต้นมีความเข้มข้นของสารออกฤทธิ์น้อยกว่า) นำไปบดเป็นผง 3 ชีด น้ำ 1 ชัน หรือประมาณครึ่งลิตร ต้มจนน้ำงวดลง ต้มวันละ 1 ครั้ง ซึ่งจะมีรสขมมาก สามารถเติมน้ำลงไปต้มได้อีกจนสมุนไพรตรงลง (เจือจางหรือความเข้มข้นของสารออกฤทธิ์น้อยลง) แต่ห้ามกินเกิน 7 วัน ยกเว้นนำไปเข้าตำรับยากับสมุนไพรอื่น ๆ เช่น กำแพงเจ็ดชั้น ซึ่งสามารถกินได้ไม่กำหนดระยะเวลา เนื่องจากมีความเข้มข้นของสารออกฤทธิ์ในปริมาณน้อยกว่าการใช้แบบสมุนไพรเดี่ยว มีสรรพคุณช่วยลดความดัน แก้เบาหวาน บำรุงโลหิต บำรุงกำลัง บำรุงกำหนด ช่วยให้นอนหลับ

นายเสบ เกิดทรัพย์: นำไปต้ม หรือดองน้ำผึ้ง บำรุงตับและน้ำดี

5.20 เถาวัลย์เปรียง (*Derris scandens* (Roxb.) Benth.) หรือ เชือกอวดทะเล

นายยาริต รักจิต: นำเถาไปทำให้แห้งแล้วบดเป็นผง หรือต้มน้ำกินเหมือนน้ำชาแก้ไข้ทำระดูทำให้ประจำเดือนเป็นปกติ นำไปเข้าตำรับยา เช่น นำไปผสมกับกำแพงเจ็ดชั้น ขิง ขะพลูปทุกส่วน และข่าเล็ก ต้มน้ำดื่มเหมือนน้ำชา มีสรรพคุณด้านการขับถ่ายเป็น ยาระบายอ่อนๆ แก้เหน็บชา ปวดเมื่อย และบำรุงเลือด

นายเสบ เกิดทรัพย์: นำเถา หรือใช้ส่วนทั้ง 5 มาต้มโดยใส่น้ำให้ท่วมเถาวัลย์เปรียง นำไปอาบแก้อาการไมเกรน การใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่ใช้ในการเบื่อปลา และเบื่อเหา

5.21 พรงทอง (*Acrostichum aureum* L.) หรือ พรงทะเล

นายเสบ เกิดทรัพย์: ส่วนหัวนำไปตำเอาน้ำมาทาแก้งูสวัด โดยใช้ขนไก่หรือดอกหญ้าตีนกาเป็นวัสดุช่วยในการทายา

5.22 พรงหนู (*Acrostichum speciosum* Willd.)

นายเสบ เกิดทรัพย์: ลักษณะคล้ายลำหึ่งยอดสี่ชมพูเอามาแกงเลียงหรือต้มน้ำจิ้ม น้ำพริก บำรุงธาตุ รักษาอาการภายในร่างกายเนื่องจากมีรสเย็น

5.23 หวายลิง (*Flagellaria indica* L.) หรือ หวายตัวเมีย (ภาษามอแกน)

นายหลัก กินหลา: ส่วนรากนำไปต้มน้ำกินแก้โรคนิว ขับปัสสาวะ เช่นเดียวกับรากไทรย้อย

5.24 ผักบุ้งทะเล (*Ipomoea pes-caprae* (L.) R. Br.)

นายเสบ เกิดทรัพย์: ส่วนใบ ดอก และยอดขับพิษและถอนพิษได้ โดยการนำมาขยี้แล้วแปะแผล เพื่อขับพิษจากปลาดุกทะเล และปลามิหลัง ส่วนดอกแก้พิษแมงกะพรุน

5.25 เบญจมาศน้ำเค็ม (*Wollastonia biflora* (L.) DC.)

นายเสบ เกิดทรัพย์: ส่วนยอดนำมาลวกจิ้ม น้ำพริก หรือ ผัดน้ำมันได้ ช่วยสมานแผลได้ รักษาแผลในกระเพาะอาหาร นำใบสดมาขยี้ใช้ในการห้ามเลือด และสมานแผลลดอาการอักเสบ

5.26 เล็บมือนาง (*Aegiceras corniculatum* (L.) Blanco) หรือ ตีปัสทะเล

นายเสบ เกิดทรัพย์: ผลนำไปตากแห้งแล้วชงน้ำดื่มแก้เบาหวาน ความดัน และรักษาอาการโรคภายในเนื่องจากมีฤทธิ์ฝาดสมาน

5.27 ผักหวานทะเล (*Colubrina asiatica* (L.) Brongn.) ผักไหทะเล

นายเสบ เกิดทรัพย์: ยอดมีรสขื่น สามารถนำมาเป็นผักแนมจิ้มน้ำพริก หรือนำไปแกงเลียงได้ บำรุงร่างกาย ทำให้สดชื่น และบำรุงสายตา

5.28 เปรียงซอน (*Teredo navalis* Linnaeus, 1758)

นายหลัก กินหลา: เปรียงซอน (บาด่าง) ต้มกินกับน้ำสำหรับสตรีอยู่ไฟหลังคลอด แก่โรคเหน็บชา แก้ปวดเมื่อย บำรุงกำลัง

นายเสบ เกิดทรัพย์: กินสดบำรุงร่างกาย บำรุงร่างกายบุรุษ นำไปแกงพริกหรือจิ้มน้ำซุบพริก(ทำจากพริกไทยดำ) เหมาะกับสตรีหลังคลอดทำให้หมดลูกเข้าอุ้งเร็ว

5.29 หอยก้น (*Polymesoda bengalensis* (Lamarck, 1818)) หรือ เอียก-ลอก้าน (ภาษามอแกน)

นายยาริต รักจิต: กินสดบำรุงกำลัง บำรุงกำลัง นำเปรียงซอนที่อยู่ในต้นโกงกางใบใหญ่นำไปต้มกะทิหรือแกงกับยอดมะพร้าว หรือผสมกับเครื่องสมุนไพรอื่น เช่น พริกไทย และปลีกล้วย สำหรับสตรีหลังคลอด ทำให้หมดลูกเข้าอุ้งเร็ว และบำรุงน้ำนม

นายหลัก กินหลา: หอยก้น เนื้อบำรุงเลือด ส่วนเปลือกนำไปเผาไฟเอาตำแล้วนำมาทาแก้หอบ

นายเสบ เกิดทรัพย์: หอยก้น มีสองประเภทหอยก้นหนูและหอยก้นดำ หอยก้นหนูนำไปแกงกับยอดเป้งบำรุงน้ำนม เปลือกหอยก้นนำไปเผาไฟแล้วตัวให้ละเอียดผสมกับน้ำผึ้งรวงกินหรือเอาแปะกะหม่อมเด็กแก้โรคหอบ

5.30 ปลิงดำ (*Holothuria (Halodeima) atra* Jaeger, 1833) หรือ กาจี้จี้ตัม (ภาษามอแกน)

นายหลัก กินหลา: รักษาอาการเป็นแผล (จากการสัมภาษณ์ไม่มีตัวอย่างอาการของผู้ป่วยให้เห็นแต่ลักษณะผิวหนังแตกจึงสันนิษฐานว่าเป็นโรคสะเก็ดเงิน) หรือนำไปต้มน้ำทาแก้เป็นหูด

5.31 ปลิงขาว (*Holothuria scabra* Jaeger, 1833) หรือ กาจี้ปุ่เตี้ยก

นายหลัก กินหลา: นำไปแกงกินแก้เหน็บชา และเบาหวาน

5.32 แม่หอบ Genus: *Thalassina*; Latreille, 1806

นายเสบ เกิดทรัพย์: แก่โรคหอบ เอาไปตำแล้วแปะกะหม่อมเด็ก

5.33 เห็ดหูลุ (*Stichodactyla haddoni* (Saville-Kent, 1893))

นายเสบ เกิดทรัพย์: แก่ริดสีดวงทวาร แก่โรคกระเพาะอาหาร และช่วยสมานแผลภายใน โดยการกินในรูปแบบอาหาร นำมาทาเกลือที่ตำกับขมิ้นนำไปย่างไฟ หรือแกงแบบคั่วกลิ้ง ใช้รักษาโรคหอบโดยนำมาเผาไฟแล้วผสมน้ำผึ้งรวงกินแก้โรคหอบหืด

5.34 หอยติบป่าโกงกาง (*Striostrea (Parastriostrea) mytiloides* (Lamarck, 1819))

นายเสบ เกิดทรัพย์: บำรุงกำลัง สรรพคุณคล้ายกับหอยนางรม

5.35 ปูด้า (*Scylla olivacea* (Herbst, 1796))

นายเสบ เกิดทรัพย์: นำกระดองมาเผาแล้วบดผสมน้ำผึ้งแก้โรคหอบ

จากการศึกษาพบว่า ส่วนของพืชที่หมอพื้นบ้านนิยมใช้เป็นสมุนไพร ได้แก่ ใบ เปลือก ราก แก่น ยอด และผล โดยวิธีการใช้แตกต่างกันไปตามชนิดของสมุนไพรที่นำมาใช้ รูปแบบการใช้ที่พบมากที่สุดคือการต้มดื่ม เช่น การต้มใบโกงกาง แก่นโปรงแดง หรือ

รากตาตุ่มทะเล นอกจากนี้ยังมีการเคี้ยว บด หรือตำ เช่น เคี้ยวเปลือกโปรงแดง หรือบดดอกตาตุ่มทะเลเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ อีกทั้งยังมีการใช้ภายนอก เช่น ทาขยาดตาตุ่มทะเลเพื่อรักษากลาก หรือต้มน้ำอาบแก้ผื่นคัน รวมถึงการนำมาเป็นส่วนประกอบอาหาร เช่น ผล พังกาหัวสุมที่สามารถนำไปทำขนม และยอดโปรงแดงที่ใช้เป็นผักรับประทานได้ สำหรับสรรพคุณของสมุนไพรป่าชายเลน สามารถจำแนกได้เป็นหลายกลุ่ม อาทิ การรักษาอาการทางระบบทางเดินอาหาร เช่น แก้อาการท้องเสีย สมานแผลในกระเพาะ และบรรเทาอาการท้องเสีย การบำรุงร่างกายและกำลัง เช่น การต้มแก่นหรือรากของพืชบางชนิดเพื่อบำรุงกำลังผู้สูงอายุ การรักษาโรคผิวหนังและบาดแผล เช่น การใช้ยางตาตุ่มทะเลทากลาก หรือใช้ใบโกกงและเปลือกโปรงแดงสมานแผล นอกจากนี้ยังพบการใช้สมุนไพรเป็นยาขับเลือดหรือขับประจำเดือน เช่น ตาตุ่มทะเลและโปรงแดง อีกทั้งยังมีสรรพคุณในการแก้ไข้ และบรรเทาอาการปวด เช่น โปรงแดงช่วยลดไข้ หรือดอกตาตุ่มทะเลบดใช้แก้ปวดฟัน รวมไปถึงการนำไปใช้เป็นอาหารและพืชผัก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น การนำผล พังกาหัวสุมมาประกอบอาหารและการบริโภคยอดโปรงแดงเป็นผัก อย่างไรก็ตาม การใช้สมุนไพรบางชนิดมีข้อควรระวัง เนื่องจากสมุนไพรบางชนิดมีพิษ เช่น ตาตุ่มทะเลซึ่งมียางที่อาจก่อให้เกิดอันตรายหากใช้ไม่ถูกต้อง อีกทั้งยังมีข้อห้ามเฉพาะ เช่น ห้ามใช้กับหญิงตั้งครรภ์ นอกจากนี้ ขนาดหรือปริมาณในการใช้ส่วนใหญ่เป็นไปตามประสบการณ์ และการสังเกตของหมอพื้นบ้าน มากกว่าจะมีสูตรหรือมาตรฐานปริมาณที่แน่นอน องค์ความรู้ด้านสมุนไพรป่าชายเลนที่พบในครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ นายยาริต รักจิต นายหลัก กินหลา และนายเสบ เกิดทรัพย์ ซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านในพื้นที่ การใช้สมุนไพรเหล่านี้ไม่ได้สะท้อนเฉพาะภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน แต่ยังเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชาวเล และชาวบ้านชายฝั่งที่อาศัยอยู่บริเวณป่าชายเลนที่สามารถใช้ประโยชน์จากพืช และสัตว์ทั้งด้านการรักษาโรค และการบริโภคเป็นอาหาร

6. อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาครั้งนี้ พบว่าการสะสมและสืบทอดภูมิปัญญาในเวstdั้งเดิม ด้านการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านในพื้นที่ป่าชายเลนของจังหวัดภูเก็ต และกระบี่-เป็นคลังภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ สะท้อนถึงความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในระบบนิเวศ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนตามแนวคิดของภูมิปัญญาในเวstdั้งเดิม (Berkes, 1999; Gadgil et al., 1993) ภูมิปัญญานี้มีศักยภาพสูงในการต่อยอดสู่การพัฒนาองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ และการแพทย์แผนไทย นอกจากนั้นหมอพื้นบ้านได้ให้ข้อมูลทั้งสมุนไพรที่มาจากป่าชายเลนที่แท้จริง เช่น โกกง แสม โปรงแดง และแม่หอบ เป็นต้น -ข้อมูลด้านการใช้ประโยชน์สมุนไพรที่มาจากระบบนิเวศที่เชื่อมต่อกับป่าชายเลน ตัวอย่างเช่น ชลู และผักบุ้งทะเล ซึ่งพบในพื้นที่ชายหาดที่ต่อเนื่องกับป่าชายเลน หรือแนวสันทรายที่เกิดจากกองหินชายฝั่งขวางทางคลื่นทำให้เกิดการสะสมแนวสันทรายแทรกในป่าชายเลน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญาในเวstdั้งเดิมที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวและเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพ และสภาพภูมิประเทศอันเป็นเอกลักษณ์ในระบบนิเวศป่าชายเลนในพื้นที่เกาะภูเก็ต (สายสนธิ พงศ์สุวรรณ และคณะ, 2568)

การศึกษานี้พบว่าหมอพื้นบ้านที่เข้าร่วมในการวิจัยมีวิถีชีวิตผูกพันกับระบบนิเวศชายฝั่งทะเล และป่าชายเลนมาอย่างยาวนาน ทั้งหมดมีอายุระหว่าง 60 - 72 ปี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าองค์ความรู้พื้นบ้านมักถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ระยะยาวจากรุ่นสู่รุ่น และมักพบในกลุ่มผู้สูงวัยซึ่งทำหน้าที่เป็น “ผู้รู้” หรือ “ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา” ของชุมชน การมีพื้นฐานอาชีพด้านประมงชายฝั่งช่วยส่งเสริมให้หมอพื้นบ้านเหล่านี้เข้าใจโครงสร้าง และคุณค่าทางนิเวศของทรัพยากรสมุนไพรป่าชายเลนอย่างลึกซึ้ง อันเป็นหัวใจสำคัญของการส่งต่อภูมิปัญญาในเวstdั้งเดิม (Andrew et al., 2021) ความโดดเด่นในการรักษาของหมอพื้นบ้านกลุ่มนี้ คือแนวทางแบบองค์รวม ซึ่งไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการบำบัดอาการทางกาย แต่ยังครอบคลุมถึงมิติความเชื่อและจิตวิญญาณ ซึ่งสะท้อนถึงการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม (holistic health care) อันเป็นคุณลักษณะเด่นของระบบการแพทย์พื้นบ้านในหลายวัฒนธรรม โดยเฉพาะในภาคใต้ของประเทศไทยที่มีความผูกพันกับศาสนา ความเชื่อ และสมุนไพรใกล้ชิดในธรรมชาติ จากการศึกษาของ ธรณีส ทองชูช่วย และคณะ (2556) ได้รวบรวมภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในจังหวัดสงขลา พบว่ามีการใช้สมุนไพรร่วมกับการประกอบพิธีกรรมในการรักษาโรคต่าง ๆ และการศึกษาของ อภินิธิ หาญณรงค์ และวิชัย โชควิวัฒน์ (2563) ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าส่วนใหญ่จะมีการไหว้ครูก่อนทำการรักษา และมีการใช้ยาสมุนไพรร่วมกับการเป่าคาถา แต่ปัญหาที่พบร่วมกันในหลาย ๆ พื้นที่ คือไม่มีผู้รับสืบทอดองค์

ความรู้ดังกล่าวเนื่องจากมีข้อจำกัด และข้อห้ามในการปฏิบัติตัว ทำให้องค์ความรู้มีโอกาที่จะสูญหายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาบทบาท และองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านในเขตป่าชายเลนยังไม่มีการศึกษาอย่างแพร่หลาย ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงการใช้สมุนไพรในภาพรวมอยู่บ้าง แต่ยังไม่มีการศึกษาที่ครอบคลุมเพียงพอ

การศึกษครั้งนี้ พบว่าหมอพื้นบ้านที่อยู่บริเวณป่าชายเลนมีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในท้องถิ่นจำนวน 31 ชนิด และสัตว์สมุนไพร 8 ชนิด ที่ถูกนำมาใช้ในการรักษาโรคหรือภาวะเจ็บป่วยต่าง ๆ ซึ่งเป็นการแสดงออกที่ชัดเจนของภูมิปัญญาในเวstdั้งเดิมในการระบุ และใช้ทรัพยากรชีวภาพเพื่อสุขภาพ (Andrew et al., 2021) พืชที่ใช้มาก ได้แก่ โกกวาง โปรงแดง และเหงือกปลาหมอ ซึ่งเป็นพืชที่อยู่ในระบบนิเวศที่มีความเค็มสูง มีการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำ และออกซิเจนต่ำ พืชในระบบนิเวศลักษณะนี้มักจะมีการผลิตสารทุติยภูมิ (secondary metabolites) ที่สามารถออกฤทธิ์ทางชีวภาพ เช่น สารในโกกวางมีฤทธิ์ต้านการอักเสบ โดยพบว่าสาร 12 α -hydroxy-3 β -sitosterol มีฤทธิ์ยับยั้งเอนไซม์ที่เกี่ยวข้องกับการอักเสบ ได้แก่ 5-lipoxygenase และ cyclooxygenase-2 (Chakraborty et al., 2021) สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของหมอพื้นบ้านในการนำโกกวางไปใช้รักษาอาการอักเสบในทางเดินอาหาร และรักษาบาดแผล เนื่องจากมีสารแทนนินในปริมาณสูง ซึ่งมีคุณสมบัติในการห้ามเลือดและรักษาแผล (Mustofa et al., 2024) เหงือกปลาหมอดอกขาว (*Acanthus ebracteatus*) พบว่ามีสารกลุ่มฟลาโวนอยด์ และสารประกอบฟีนอลิกที่แสดงฤทธิ์ต้านแบคทีเรีย สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของหมอพื้นบ้านในการนำไปรักษาฝี (Olatunji et al., 2022) เช่นเดียวกับการศึกษาองค์ประกอบพฤษเคมีจากสารสกัดของพืชป่าชายเลน พบว่าพืชกลุ่มโกกวางมีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ สารฟีนอลิก และฟลาโวนอยด์ที่สูงมาก แสดงถึงคุณสมบัติที่สำคัญในการออกฤทธิ์ทางชีวภาพของพืชป่าชายเลน (อุไรวรรณ วัฒนกุล และคณะ, 2552) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาความสามารถในการยับยั้งเชื้อแบคทีเรียก่อโรคของสารสกัดจากเปลือกลำต้นโปรงแดง และโกกวางใบเล็กที่มีฤทธิ์ยับยั้งแบคทีเรียก่อโรคชนิด *Staphylococcus aureus*, *Vibrio harveyi*, *Salmonella* spp. และ *Escherichia coli* ที่ดีมาก ซึ่งเป็นกลุ่มของแบคทีเรียก่อโรคทั้งแกรมบวก และแกรมลบ ที่เป็นสาเหตุของโรคทางเดินอาหาร และการเกิดฝีหนอง (พีรพงษ์ พึ่งแย้ม และคณะ, 2558) ขณะที่ (*Plocher indica*) มีรายงานว่า มีฤทธิ์ลดระดับน้ำตาลในเลือด และช่วยขับปัสสาวะ (Sirichaiwetchakoon et al., 2021) สัตว์สมุนไพรที่ถูกนำมาใช้ เช่น ปลิงทะเลมีศักยภาพในการผลิตสารออกฤทธิ์ทางชีวภาพที่หลากหลาย ทั้งกลุ่มเปปไทด์ เทอร์ปีนอยด์ และสารชีวโมเลกุลอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มการศึกษาด้านชีวเคมีทางทะเลที่กำลังเป็นที่สนใจในวงการเภสัชวิทยาสสมัยใหม่ (Mazumder et al., 2024) จากการจำแนกสมุนไพรตามกลุ่มอาการ พบว่าสมุนไพรที่ใช้เพื่อบำรุงกำลัง และบำรุงน้ำดีเป็นกลุ่มที่ถูกใช้มากที่สุด แสดงถึงแนวทางที่สำคัญในการดูแลสุขภาพเชิงป้องกันมากกว่าการรักษา ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการแพทย์แผนไทย และการแพทย์พื้นบ้าน เมื่อวิเคราะห์ตามรูปแบบในมุมมองของการแพทย์แผนไทยโดยพิจารณาจาก “รสยา” สมุนไพรส่วนใหญ่มีรสฝาด เค็ม และขม ซึ่งแต่ละรสล้วนสัมพันธ์กับสารสำคัญที่มีฤทธิ์ทางชีวภาพ เช่น รสฝาดสัมพันธ์กับแทนนิน รสขมกับอัลคาลอยด์ และรสเค็มอาจจะสะท้อนถึงการสะสมแร่ธาตุในพืชชายเลน จากความสำคัญที่ได้กล่าวมาแสดงถึงองค์ความรู้ TEK ที่สะท้อนความเข้าใจในคุณสมบัติของทรัพยากรป่าชายเลน

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า ภูมิปัญญาในเวstdั้งเดิมด้านสมุนไพรในป่าชายเลนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า และมีศักยภาพสูงในการเป็นฐานข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการวิจัยทางชีววิทยา และเภสัชเคมีในอนาคต-การศึกษาวิจัยเชิงลึกด้านองค์ประกอบของสารพฤษเคมีที่สำคัญ กลไกการออกฤทธิ์ และความปลอดภัยในการใช้พืช และสัตว์สมุนไพรดังกล่าวจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายของทรัพยากรทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยหลักฐานเชิงวิทยาศาสตร์ รวมทั้งการนำไปใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพร-อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน และสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศต่อไปในอนาคต

สรุปผล

การวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนิเวศวิทยาป่าชายเลน: กรณีศึกษาหมอพื้นบ้านในจังหวัดภูเก็ตและจังหวัดกระบี่ พบว่า

1. หมอพื้นบ้านในพื้นที่ป่าชายเลนจังหวัดภูเก็ตและกระบี่ มีความหลากหลายทั้งในด้านอายุ ศาสนา และอาชีพ โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง และธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับประมงชายฝั่ง มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคทั่วไป และโรคตามความเชื่อท้องถิ่น ทั้งนี้สถานภาพทางกฎหมาย และการรับรองการเป็นหมอพื้นบ้านแตกต่างกันไปตามบริบทของชุมชนและหน่วยงานราชการ
2. องค์ความรู้การวินิจฉัย และการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านประกอบด้วยการซักประวัติ และการตรวจร่างกายควบคู่กับพิธีกรรมและความเชื่อดั้งเดิม เช่น การใช้มนต์คาถา และการอัญเชิญบรรพบุรุษ โดยการถ่ายทอดความรู้เป็นทั้งรูปแบบลายลักษณ์อักษรและวาจา ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชน
3. การใช้สมุนไพรในพื้นที่ป่าชายเลนประกอบด้วยสมุนไพรจำนวน 39 ชนิด จำแนกตามกลุ่มโรค 26 กลุ่ม โดยส่วนใหญ่สมุนไพรมีรสฝาด เค็ม และขม ตามหลักทฤษฎีในแพทย์แผนไทย ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบทางชีวเคมีที่มีฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา เช่น สารต้านอนุมูลอิสระ สารต้านการอักเสบ และสารต้านจุลชีพ ซึ่งสนับสนุนการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนการจดบันทึกองค์ความรู้ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านอย่างเป็นระบบ เพื่ออนุรักษ์และถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวสู่คนรุ่นหลังอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงส่งเสริมให้ชุมชนและหน่วยงานภาครัฐร่วมมือในการพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมอบรมเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรอย่างถูกต้องและปลอดภัย
2. ควรดำเนินการศึกษาเชิงลึกในด้านชีวเคมีและเภสัชวิทยาของสมุนไพรในพื้นที่ป่าชายเลน โดยอาจรวมทั้งการวิจัยในระดับโมเลกุลและการทดสอบทางคลินิกเพื่อสนับสนุนการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้อย่างยั่งยืน

เลขจริยธรรมงานวิจัยในมนุษย์ Ethic Committee No. ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต เอกสารรับรองเลขที่ (COA No.): PKRU2566/14

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่องความร่วมมือของชุมชนในการฟื้นฟูป่าชายเลนในจังหวัดภูเก็ต ดำเนินการจนสำเร็จ โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2566 ตามสัญญาเลขที่ N25A660573 ขอขอบคุณหมอพื้นบ้าน นายยาริต รักจิต นายหลัก กินหลา และนายเสบ เกิดทรัพย์ กรรมการตรวจประเมินแบบสัมภาษณ์ ผศ.ดร.พท.จุฬาลักษณ์ โชคไพศาล ผศ.ดร.เกศริน มณีขุน ดร.ชลทิศ สนธิเมือง และแพทย์แผนไทย นางสาวพันศร รัตนมา ที่ช่วยตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

บรรณานุกรม

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (2553). รายงานสถานการณ์หมอพื้นบ้านในประเทศไทย. กรุงเทพฯ:

สำนักวิจัยและพัฒนาการแพทย์แผนไทย.

กระทรวงสาธารณสุข. (2562). แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก พ.ศ. 2563

- 2565. กรุงเทพฯ: สำนักงานการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.

คณะกรรมการนโยบายสมุนไพรแห่งชาติ. (2566). แผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2566 - 2570 (พิมพ์ครั้งที่ 2).

นนทบุรี: กองสมุนไพรเพื่อเศรษฐกิจ กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.

- จันทร์จิรา เจียรณัย, ณัฐฐิตา เพชรประไพ, นริลักษณ์ สุวรรณโบล, และศรัณญา จุฬาริ. (2556). การศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์แผนไทย และการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน : กรณีศึกษาหมอพื้นบ้านรอบเขตพื้นที่ เขื่อนน้ำพุง จังหวัด สกลนคร. นครราชสีมา: สำนักวิทยาสถาบาลศาสตร์, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- ณัฐภูมิ อ่อนน้อม. (2561). การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมอพื้นบ้าน: กรณีศึกษาจังหวัดชายฝั่งภาคใต้. *วารสารวิจัยทางวัฒนธรรม*, 20(2), 122-137.
- ทิพพา ลุนเผ่, วัชรินทร์ สุทธิชัย, และเสาวลักษณ์ นิกรพิทยา. (2562). รูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นหมอพื้นบ้าน ด้านสมุนไพรจังหวัด มหาสารคาม. *บัณฑิตศึกษาศาสตร์ปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์*, 7(2), 1-16.
- ธณีส ทองชูช่วย, กิตติ ต้นไทย, และจักรกริช อนันตศรีณัย. (2556). ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค ของอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา. ใน *การประชุมมหาดใหญ่วิชาการ ครั้งที่ 4*. สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- พีรพงษ์ พึ่งแย้ม, อัครพล บุตรสุริย์, เสาวณี บุตรสุริย์, และสายสนธิ พงศ์สุวรรณ. (2558). การเตรียมสารสกัดหยาบจากพืชป่าชายเลน และฤทธิ์ยับยั้งแบคทีเรียก่อโรค. ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต “การพัฒนางานวิจัยบนฐาน แนวคิดใหม่ เพื่อก้าวสู่ประชาคมอาเซียน.”* (น. 903-914). ภูเก็ต: มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.
- วิรัตน์ สงวนวงศ์. (2564). ระบบนิเวศป่าชายเลนกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพ. *วารสารวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม*, 13(2), 88-99.
- สายสนธิ พงศ์สุวรรณ, ภูริพงศ์ เมฆสุวรรณ, พีรพงษ์ พึ่งแย้ม, ศิวพงศ์ ทองเจือ, อัจฉริยา สุวรรณสังข์, สุทธิณี พรพันธุ์ไพบูลย์, และ เอกกรินทร์ รอดเจริญ. (2568). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูป่าชายเลนในจังหวัดภูเก็ต. (รายงานวิจัย). ภูเก็ต: มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.
- สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. (2556). *แผนการจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ พ.ศ. 2556-2558 (แผนระยะสั้น) ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542* เพิ่มเติม (2 พื้นที่). นนทบุรี: กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.
- สุภาภรณ์ อนุชิต. (2560). สมุนไพรกับการแพทย์พื้นบ้าน: ความหลากหลายและความยั่งยืน. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*, 19(3), 45-58.
- อภิฤดี หาญรงค์, และวิชัย โชควิวัฒน์. (2563). การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพและการแพทย์พื้นบ้าน กรณีศึกษา: อำเภอ ข้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช. *สัปดาห์: วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*, 7(1), 117-126.
- อุไรวรรณ วัฒนกุล, วัฒนา วัฒนกุล, ธีรภูมิ เลิศสุทธิขวาล, และพีรพงษ์ พึ่งแย้ม. (2552). การวิเคราะห์ฤทธิ์ด้านออกซิเดชัน สารประกอบฟีนอลิก และฟลาโวนอยด์ในสารสกัดพืชป่าชายเลนบริเวณหาดราชมงคล จังหวัดตรัง. ใน *การประชุมวิชาการและเสนอ ผลงานวิจัยมหาวิทยาลัยทักษิณ ครั้งที่ 19*. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ
- Alongi, D. M. (2002). Present state and future of the world's mangrove forests. *Environmental Conservation*, 29(3), 331-349.
- Andrew, O. V., Ndiokwere, G. C., & Smith-Akor, D. M. (2021). Biodiversity Conservation and Ethnobotany of Mangrove Species in the Niger Delta-A Review. *Journal of Environmental Research and Development*, 7(8), 7-11.
- Berkes, F. (1999). *Sacred ecology: Traditional ecological knowledge and resource management*. New York: Routledge.
- Chakraborty, K., Joy, M., & Raola, V. K. (2021). Anti-inflammatory β -sitosterols from the Asiatic loop-root mangrove *Rhizophora mucronata* attenuate 5-lipoxygenase and cyclooxygenase-2 enzymes. *Steroids*, 172, 108961.

- Gadgil, M., Berkes, F., & Folke, C. (1993). Indigenous knowledge for biodiversity conservation. *Ambio*, 22(2/3), 151-156.
- Mazumder, B., Lu, M., Rahmoune, H., Fernandez-Villegas, A., Ward, E., Wang, M., Ren, J., Yu, Y., Zhang, T., Liang, M., Li, W., Läubli, N. F., Kaminski, C. F., & Kaminski Schierle, G. S. (2024). Sea cucumber-derived extract can protect skin cells from oxidative DNA damage and mitochondrial degradation, and promote wound healing. *Biomedicine & Pharmacotherapy*, 180, 117466.
- Mustofa, S., Yunianto, A. E., Kurniawaty, E. and Kurniaji, I. (2024). The Effect of Giving Mangrove Leaf Extract (*Rhizophora apiculata*) on the Healing of Burn Wounds in Male White Rats (*Rattus novergicus*) of the Sprague Dawley Strain. *International Journal of Chemical and Biochemical Sciences*, 25(19), 571-581.
- Olatunji, O. J., Olatunde, O. O., Jayeoye, T. J., Singh, S., Nalinbenjapun, S., Sripetthong, S., Chunglok, W., & Ovatlarnporn, C. (2022). New insights on *Acanthus ebracteatus* Vahl: UPLC-ESI-QTOF-MS profile, antioxidant, antimicrobial and anticancer activities. *Molecules*, 27(6), 1981.
- Sirichaiwetchakoon, K., Churproong, S., Kupittayanant, S., & Eumkeb, G. (2021). The effect of *Pluchea indica* (L.) Less. tea on blood glucose and lipid profile in people with prediabetes: A randomized clinical trial. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 27(8), 669-677.
- World Health Organization. (2014). *WHO traditional medicine strategy: 2014-2023*. Geneva, Switzerland: WHO Press.